

Oponentský posudek bakalářské práce Anny Moudré Osvojování ČZJ slyšícím nemluvicím chlapcem v pubescentním a adolescentním věku

Bakalářská práce Anny Moudré je především velmi původní - v mnohém přináší nové poznatky do lingvistiky i zaměřením vzdálených, leč souvisejících disciplín, jako je např. pedagogická práce s jazykově i jinak handicapovanými osobami. Na bakalářské práci Anny Moudré si cením několika odvážných pokusů o zhodnocení u nás stále málo známé diagnózy anartrie, která kromě zásadních textů vedoucí této bakalářské práce Mgr. Radky Majerové dosud nebyla v Čechách lingvisticky zpřístupněna. Už jen v tomto ohledu je bakalářská práce Anny Moudré přínosem; předkládá totiž výběr těch nejpodstatnějších názorů, jež byly v české lingvistice ke zvolenému tématu vysloveny, a náležitě je konfrontuje s dostupnými poznatky klinickými i zkušenostmi z vlastní, prožité praxe.

Práce Anny Moudré je koncentrovaná: od počátku se ubírá jasným směrem a část výzkumná zřetelně navazuje na část teoretickou. Použité výzkumné metody jsou zdůvodněné, způsob získávání dat a jejich výklad umožňují stanovit závěry, resp. nastínit potenciální odpovědi na výzkumné hypotézy, které si autorka stanovuje. Ráda bych vyzdvihla nejen náročné výzkumné otázky, prověřované na kazuistice anartrického chlapce, s nímž je autorka delší čas v odborném a zjevně také osobním kontaktu v Jedličkově ústavu a školách, ale i její zaujetí. K němu patří také velmi užitečné video CD, tvořící přílohu předkládané bakalářské práce. Nehledě na to, že jeho zpracování muselo být poměrně náročné, budou zde zachycené jazykové projevy prostředkující srovnání mezi různými druhy jazykových kódů využitelné do budoucna pro podrobnější analýzy.

Anna Moudrá prokázala velmi dobrou obeznámenost jak se sledovanou diagnózou, tak souvisejícími teoretickými i praktickými otázkami: první předvedla v rozboru verbálních projevů sledovaného subjektu a dílčích postřezích, druhé ve vhodných citacích z odborné literatury a třetí zejména v přehledu alternativních a augmentativních metod, s nimiž se při práci se subjektem setkala a které dovede s nadhledem popsat z hlediska jejich ne/výhod pro konkrétního uživatele. Popis těchto pomůcek považuji za jeden z přínosů předkládané práce, užitečný pro zájemce o jazykovou terapii a v mnohém objevný.

V souvislosti s tím autorka prokázala schopnost vlastního, leckdy cenného úsudku jako např. v následující pasáži: *Výhody užívání znaků Makatonu spatřuji zejména v počátečním období, kdy je odhalována diagnóza dítěte a kdy jednoduchost Makatonu přináší uživateli a jeho rodině akutní komunikační servis*; autorka práce velmi případně zdůrazňuje, že metajazykové povědomí a znalost gramatiky ČZJ umožňují výklad jazykových jevů, které jsou jinak klientovi, jež si přirozené jazyky osvojuje jako „cizí“, nepřístupné.

Podobně dobrý vhled do studované problematiky prokázala autorka také při zhodnocení alternativní výuky čtení s využitím globální metody u sledovaného subjektu. Za přínosné považuji rovněž to, že autorka zahrnuje do předkládané práce i ústavní vzdělávací a komunikační postupy, které zásadně modelují jazykový svět sledovaného klienta.

Autorka klientovu anartrii ve shodě s pracemi citované Mgr. Radky Majerové řadí náležitě do poruch fatických funkcí, tj. nikoli mezi senzorio-motorické poruchy řečové, které nemají hlubší, jazykové jádro. Velmi jsem ocenila autorčiny názory v pohledu na hypotetickou konceptualizaci u vývojového anartrika, kterého sledovala; Anna Moudrá *„předpokládá typ myšlení, v němž není v běžné míře využíván verbální jazyk jako nástroj vnitřní řeči“*, či jinde, že *„gramatika ČZJ více odpovídá charakteru*

konceptualizace nemluvícího studenta". Z těchto důvodů jsou pro osoby s touto diagnózou při funkční motorice horních končetin znakové jazyky vhodné. Autorka předkládá další uvědoměle formulované vývody a závěry, v nichž se zejména pokouší o zřetelnou klasifikaci či typologii pozorovaných jazykových chyb v orální i písemné produkci sledovaného subjektu včetně výhledů do práce s klientem v budoucnosti.

Jako překážku pro dosažení optimálního výsledku předkládané analýzy klientových verbálních projevů vidím několik jednotlivostí:

1) **Nevhodné používání termínu „suspektní“, které autorka aplikuje jako synonymní se slovem sekundární**

Termín suspektní má myslím poněkud jiný význam, běžně se vyskytující v medicíně, a sice „v podezření“, „podezření na“, tj. přiřazuje se jako atribut diagnózy, která ještě vyžaduje další ověření. Oproti tomu autorka práce s termínem pracuje ve významu „odvozený“, „druhotný“ a používá ho ve vlastním návrhu diagnózy klientových projevů, konkr. „suspektní vývojová dysfázie“, přičemž navržené této „přídavné“ diagnózy vedle obecně konstatované anartrie patří k nejzásadnějším výstupům i předpokladům předkládané práce. Autorčin – víceméně ovšem implicitní – dílčí závěr, a sice že v souvislosti s anatrií můžeme velmi často pozorovat také *sekundární* vývojovou dysfázii, tak může zůstat misinterpretován. Při tom ovšem autorka sama popisuje „suspektní vývojovou dysfázii“ jako „druhotné narušení fatické funkce“ (s. 13), příp. oprávněně tvrdí, že jde o poruchu, kt. „se suspektně (druhotně, v důsledku jiných obtíží) manifestuje podobnými symptomy“, tj. můžeme si být jisti, že termín „suspektní“ vykládá skutečně jako „druhotný“, ostatně také v opozici ke „klasické (primární) vývojové dysfázii“.

Dílčí terminologické omyly nepovažuji za zásadní; neporozuměla jsem například, co se míní spojením „kauzalita studovaných pojmů“, jež se v práci vyskytuje opakovaně a slouží jako zástupné pro popis jakéhokoli vztahu mezi pojmy či větami, zdaleka ne jen kauzálního.

- 2) Ocenila bych, kdyby se autorka více věnovala tomu, jakým způsobem student čte s porozuměním, například naznačené problémy studenta s „rozpoznáváním“ čtených slov při paradigmatické změně v rámci flexe by bylo možné spojit s úvahami o klientově případném agramatismu. Morfologické alternativy pro čtenáře totiž mění identitu slova, a tedy jeho význam zůstává nerozpoznán.
- 3) **Některé nepřiliš průkazné či adekvátní argumentační postupy při dotvrzování ověřovaných hypotéz**, jmenovitě spekulativní závěry ve „výchozí větě č. 4“ *Jaké bude zítra počasí*, v jejíž adaptaci do ČZJ autorka hodnotí klientovo vynechání určitého tvaru slovesa *být* jako „nevnášení gramatiky českého jazyka do ČZJ“, přičemž tento úsudek opírá o tvrzení, že „zdraví uživatelé českého jazyka při osvojování ČZJ vykazují časté nekorektní vkládání znaků pro sloveso *být*“ a „na tom, že tak student nečiní, se potvrzuje jeho dysfatická necitlivost vůči gramatice“ češtiny.
- 4) Udivuje mě systematické hodnocení poruchy pracovní paměti u tohoto klienta jako „dysfatické chyby“, např. *neschopnost podržet v pracovní paměti jazykový plán, jež by mohla být hodnocena jako dysfatická chyba* (příkladová věta č. 5 a znovu týmiž slovy příkladová věta č. 11) nebo v závěrech, že stav, kdy je studentova pracovní paměť o několik prvků pod

průměrem „již můžeme považovat za potvrzení studentových suspektních dysfatických obtíží v osvojování ČZJ“. Rovněž skutečnost, že „bez zpětné vazby student zapomíná, co již znakoval“, poté se uchyluje k opakování již znakovaného, autorka hodnotí jako „důkaz defektu fatické funkce“.

Obávám se, že takto přímočaře sledované jevy hodnotit nelze, ani když uvítáme postoj, že kognitivní domény (v tomto případě funkce paměťové a jazykové) jsou prostupné.

Provázanost domén ještě neznámá, že je lze volně zaměňovat. Spatřuji v tomto spíše projev *dalšího* kauzálního zasažení *už jinak poškozených* jazykových funkcí narušením funkcí paměťových (projevující se např. zbytnou verbální redundancí nebo závadným slovo/znakosledem), které jsou ovšem z druhé strany samozřejmě poškozovány také tím, že klient neměl v kritické fázi osvojování mateřského jazyka či senzitivní periodě a ještě dlouho poté možnost posilovat pracovní paměť právě běžnou jazykovou praxí, ozkušováním jazykových zážitků: jednak v komunikaci s kom. partnery, jednak v komunikaci s vlastním „já“ v rámci řeči vnitřní, s čímž jsou v souladu také chyby v používání osobních zájmen. Jednalo by se tedy o kognitivní kauzalitu jakési terciální úrovně.

Klientovy potíže s pracovní pamětí jsou při tom nejvíce patrné tam, kde se výpověď stává komplexnější nebo má větší rozsah, jak sama autorka konstatuje. Na jiném místě píše tučně, že klientovy „potíže se začaly projevovat až u výpovědi v ČZJ, obsahujících 5 a více znaků“ - je tedy patrné, že tedy klient má typický kapacitní problém.

Ocenila bych, kdyby autorka podala ke své argumentaci nějaký takovýto komentář, aby si čtenář mohl být jistý, že uvažuje tímto a nikoli jiným směrem, např. že nespatřuje poruchy paměti za totožné s poruchami domény jazykové. Při tom v závěrech autorka konstatuje, že „obtíže v sémantické a asociační oblasti (...) mohou být způsobeny obtížemi s pracovní pamětí“, uvažuje tedy rovněž tímto směrem.

Zřejmě nejpodstatnější hodnocení klientovy jazykové produkce, které autorka podává u výchozí věty č. 7 hned v následujícím souvětí, tak zůstává poněkud rozpačité: defekt fatické funkce se podle ní „projevuje v asociační oblasti jako přeskoky v plánování výpovědi v ČZJ, což může být dáno defektem vnitřní řeči a verbální pracovní paměti.“ Domnívám se, aniž bych ovšem byla se sledovaným subjektem v potřebném kontaktu, že tomu tak zřejmě bude. Nemyslím si ale, že porucha verbální paměti je „důkaz defektu fatické funkce“, spíše jedna z jejích cirkulujících příčin, jistě ne osamocená.

- 5) Chybu na způsob záměny osobních zájmen stejně jako záměny slovesných tvarů tvary substantivními nebo absenci sloves lze myslím bez obav považovat spíše za chybu dysfatického rázu, tj. chybu, kterou autorka práce hledá pro potvrzení své ústřední hypotézy. Při zhodnocení daného výroku s touto chybou ale zůstává na rozpacích, zda ji hodnotit jako chybu v osvojování L2 nebo chybu dysfatickou, nebo ji dokonce řadí mezi chyby v osvojování L2.

Myslím, že tyto příklady hovoří i za jiné: často prostě rozhodnout nelze, už jen proto, že oba typy chyb se sobě podobají a z verbálních výstupů subjektů těžko odhalit jejich příčinu.

- 6) Za nešťastné, ale málem nevyhnutelné považuji v pracích tohoto typu stálé citování jediného jazykového modelu, navíc psycholingvistického, a sice modelu Leveltova, který má patrné slabiny, jež autorka ostatně také náležitě odkrývá (kupř. absenci kognitivní domény paměti, která je pro jazykové funkce nezbytná). Uctívání Leveltova modelu jako jediného přijatelného

nástinu jaz. zpracování lze vykládat také jako výsledek čerpání z klinicko-logopedické literatury, v níž se vyskytuje jako univerzální „lingvistický“ model jazykových funkcí, akceptovaný bez jakékoli reflexe. Citaci z domácí literatury (Lachout), v níž se hovoří o „dlouhodobé pracovní paměti“, považuji za pomýlenou, pracovní paměť je pouze krátkodobá, proto je ostatně pracovní.

Po formální stránce je práce pečlivě zpracována a autorka spolu se školitelkou do ní nevpustily závažnější formulační nedostatky, jazyková úroveň je odpovídající, všechny formální náležitosti práce splňuje. Snad bych mohla jen okrajově poznamenat, že některá ztučnění neodpovídají důležitosti takto zvýrazněných pasáží (např. s. 16: „což je pro mou práci důležité“ – asi by bylo lepší zvýraznit, CO je pro autorčinu práci důležité než že tomu tak je). Tyto drobnosti ale považuji za marginální, obzvláště v porovnání s originalitou práce.

Bakalářskou práci Anny Moudré doporučuji k obhajobě, ba domnívám se, že by pravděpodobně obstála i jako práce diplomová. Současně s tím bych považovala za vhodné práci ve zkrácené formě publikovat v některém z jazykovědných či klinicky zaměřených periodik.

Práci Anny Moudré lze zařadit do velmi úzké skupiny stávajících informačních zdrojů o anartrii v českém jazyce pro případné zájemce o tuto lingvisticky pozoruhodnou diagnózu.

Otázka k obhajobě:

V jakém vztahu jsou podle Vašeho názoru kognitivní domény jazyka a paměti? Jakým způsobem byste upravila Leveltův model tak, aby zahrnoval také sféru pracovní paměti, jak navrhuje?

V Praze dne 13. 6. 2012

Olga Stehlíková